

David Lyon: Ježíš v Disneylandu. Náboženství v postmoderní době.

Mlačá fronta, Praha 2002, 270 s. ISBN 80-204-0941-6.

Dodnes bohužel není příliš obvyklé, aby u nás vycházely překlady solidních zahraničních studií pouhé dva roky po originálním vydání, naopak spíše jen likvidujeme letité základní nedostatky překladů a to prakticky ve všech společenských vědách. Tím více je třeba ocenit vydání recenzované publikace, jakkoli nepochybně nejde o paradigmatické dílo sociologie náboženství (ale kolik je takových děl!), nýbrž spíše jen o místy až příliš popularizující uvedení do některých aktuálních otázek oboru.

„Postmoderní“ název, který kanadský sociolog zvolil, plně odpovídá popularizujícímu, avšak nikoli mělkému charakteru knihy. Autor se totiž pokusil o jakousi spíše útržkovitou než systematickou a ipso facto nutně chaotickou deskripci sociálního fungování současné religiozity, přičemž poprávu tvrdí, že „jaká společnost, takový popis.“ Zaměřil se především na severoamerický kontext, ne nadarmo J. Baudrillardem popisovaný jako „poušť,“ ve které přestaly fungovat klasické sociální vazby a vztahy, převážil konzumní individualismus a tudíž nijak překvapivě dochází i ke snižování významu tradičních institucionálních církví. Neznámá to ovšem, a je velmi podstatné, že si to Lyon uvědomuje, celkové „mizení náboženství“, nýbrž spíše jeho přesun k různým nonkonformním podobám a do jiných institucionálních sfér (s. 13–16). P. Berger a T. Luckmann, ať už spolu anebo později každý zvlášť, tuto situaci vícekrát poprávu popisovali jako období „neviditelného“ náboženství a religijní privatizace a dlužno jen litovat, že ačkoli Lyon nepochybně jde v jejich stopách,

tyto dnes často již letité analýzy podrobněji nezmiňuje. Ovšem kdyby tak učinil, z jeho knihy by nezbyl než slabý opar vážně vzatého postmodernismu, vymežovaného zhruba v intencích Z. Baumana, S. Lashe a dalších autorů, který byl právě za pomoci Bergerových a Luckmannových kategorií, v českém odborném diskursu dosud pohřbchu spíše neznámých (viz mou recenzi v Sociologickém časopise č. 5/2002), vcelku mělkým, úzce popisným a pramálo analytickým způsobem aplikován na rozbor moderních náboženských fenoménů. Není-li však Lyon příliš silný ve vlastní badatelské práci, alespoň u nás jeho kniha vzhledem k zásadnímu nedostatku lepších bude zřejmě nadlouho plnit funkci jedné ze základních učebnic pro všechny budoucí religionisty, sociology a sociální antropology. Přes její nedostatky to není málo.

D. Lyon v návaznosti na A. Brymana vymezuje čtyři prvky konzumní „disneyzace“ moderní americké společnosti, tedy tématičnost, spotřební nivelizaci, reklamě a umělé vyvolávání laciné sentimentality (s. 23–24), které působí také na náboženskou sféru. Nejde však pouze o „disneyzaci“ náboženství ve smyslu jeho (zne)užití ke komerčním účelům, nýbrž také o náboženské využívání čistě komerčních organizací a institucí (včetně Disneylandu) a to nejen nejrozšířenějšími obkurnými malými náboženskými skupinami, nýbrž také zavedenými církvemi a v neposlední řadě aktéry privatizovaných religijních obsahů. „Poskládat si vlastní víru jako kutil podle svého, vybrat si, co se komu hodí, a vyřadit, co do toho nepasuje, se zřejmě stalo velmi populárním způsobem religiozity a spirituality dneška“ (s. 40, 114), píše velmi správně Lyon, jakkoli bohužel neuvádí, že tento typ úvah v sociologii nábožen-

ství již dříve etabloval T. Luckmann („The New and the Old in Religion.“ In: P. Bourdieu – J. S. Coleman, eds., *Social Theory for a Changing Society*. Oxford – New York 1991, s. 176–177) a z odlišné perspektivy „občanských náboženství“ se jím zabýval také R. Bellah (*The Broken Covenant. American Civil Religion in Time of Trial*. New York 1975) Stejně tak by zřejmě stálo za podrobnější rozbor samotné vymezení „spirituality,“ jež mnohdy v určitých kruzích nahrazuje zprofanované označení „náboženství,“ ačkoli jde o funkční ekvivalent (vzpomněme, kolikrát i v Čechách v populárním diskursu slyšíme spíše „duchovní,“ než „náboženské“), jako to udělal D. M. Wulff (*Psychology of Religion*. New York 1997, s. 5–7). Autor tak zcela správně kritizuje někdejší sekularizační teorie, posuzující náboženství z příliš úzké perspektivy a mylně soudící na jeho evoluční zánik (s. 42–61), aniž však je v jeho kritice přítomno větší množství nových prvků. Snad jen označení polské Solidarity za implicitně náboženské hnutí (s. 52) je takovým prvkem, pohříchu však po mém soudu chybným (na rozdíl třeba od americké *New Christian Right* a dalších skupin, jak již před časem ukázal např. G. Kepel: *Boží pomsta*. Brno 1996, s. 113–20).

Přechod od moderny k postmoderně, stejně jako panickou reakci kupříkladu v podobě antikultovních hnutí a protisektářských legislativních snah (s. 74), známých ostatně i u nás, Lyon popisuje v návaznosti na P. Bourdieu jako působení spíše „svádívých“ a „podmanivých“ konzumních nabídek než sociálního tlaku (s. 121), což je nepochybně správné, stejně jako jeho závěr, že „větší spotřeba tedy může znamenat méně náboženství v puritánském stylu [= institucionální religiozity, pozn. ZRN], ale

nikoli méně durkheimovského duchovna“ (s. 127). Vedle privatizované religiozity se však stále zřejmějše prosazují také nové autoritativní podoby víry, chcete-li nejrůznější fundamentalismy, což Lyon sdostatek zřetelně reflektuje (s. 141n.), aniž však bere do úvahy neméně důležitou koncepci „etnických náboženství“ J. Casanovy (*Public Religions in the Modern World*. Chicago – London 1994). Opět se tedy v jeho knize setkáváme s důležitými koncepty a teoriemi současné sociologie náboženství, avšak jen s jejich určitým populárně pojatým a ne zcela obsažným výběrem; to považuji za základní slabinu recenzované publikace. Naopak je třeba vyzdvihnout, že autor vzal vážně skutečnost, že především sama sociologie „by si měla uvědomit, jak sociologii vnímají a využívají relativně mocné skupiny ve vzdělávání, médiích a vládě, ale také náboženské organizace a skupiny, a měla by se snažit reagovat, nakolik to lze, na přijímání a náboženské důsledky výsledků, jaké sociologie podává“ (s. 202). Právě tento důraz, který sociologové reflektují obzvláště citlivě, ale který je významný pro všechny společenské vědy, je totiž vpravdě nejdůležitějším poselstvím Lyonovy knihy. Humanitní vědci, ať už si to uvědomují nebo ne, svou prací nepochybně do značné míry ovlivňují zkoumané sociální skutečnosti a právě důsledná sebereflexe tohoto procesu se musí stát základem jakékoli solidní badatelské činnosti.

Přestože tedy Lyonova kniha přináší jen málo nového, je třeba její české vydání hodnotit vysoce pozitivně; navíc neobsahuje typické nakladatelské chyby, jež se u nás zvolna stávají pochybným standardem. Její význam však neleží ve vlastní analytické práci, jako spíše ve shrnutí většího množství aktuálních výzkumů, položených otázek a z různých

směrů navrhovaných odpovědí, které je užitečné jak pro studenty všech oborů majících co do činění s výzkumem religiozity a soudobé společnosti, tak také pro poučenou veřejnost. Nezbytně však může uspokojit jen první, spíše povrchní zájem, neboť pro hlubší poznání budou stejně všichni zájemci nuceni sáhnout po možná několika desítkách, možná stovkách skutečně paradigmatických studií. Pokud Lyonova kniha nebude za takovou vydávána, má nejen „právo na existenci“, ale budiž jí přáno co největší rozšíření, neboť alespoň vzhledem k většině aktuálních debat v sociologii náboženství tuto prostředkující úlohu plní.

Zdeněk R. Nešpor

Swianiewicz, P. – Prudký, L. – Borecký, J.: Demokracie na místní úrovni ve střední a východní Evropě. Jak občané vnímají reformy státní samosprávy. Praha, POINT, s.r.o. 2002.

Tato česká publikace byla vydána současně s anglickým originálem, ze kterého přejala první kapitolu věnovanou České republice. Studie analyzuje výzkum, který byl proveden ve čtyřech postkomunistických zemích – České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku. Jeho cílem bylo zmapovat stav demokracie na místní úrovni v uvedených zemích, odpovědět na otázku, do jaké míry občané přijímají místní samosprávu a také zjistit, jak funguje vzájemná komunikace mezi občany a orgány místní samosprávy.

První kapitola se věnuje srovnání situace ve všech čtyřech uvedených zemích, zaměřuje se především na postoje občanů vůči orgánům místní samosprávy a jejich zájem o veřejné záležitosti. Autoři se snažili udržet jednotný rámeček výzkumu,

kteřý by umožnil vzájemné srovnání všech zemí. Tato snaha však nebyla zcela dodržena. Příčinou byly zásadní rozdíly v samotném pojetí samosprávy ve srovnávaných zemích.

Druhá kapitola je věnována problematice místní samosprávy v názorech občanů České republiky. Výzkum byl zaměřen na několik hlavních problémů – působení veřejnosti na stav a vývoj místních samospráv, komunikaci občanů s úřady a přístup úřadů k veřejnosti, míru respektování veřejnosti při vytváření a vývoji místní samosprávy. Autoři zdůrazňují, že tato studie je pouze sondou do problematiky, nejde tedy o ucelenou analýzu, ale jen o naznačení některých důležitých aspektů.

Oblast veřejného politického působení nejméně odráží míru spokojenosti občanů s politikou a důvěru k probíhajícími společenským a politickým změnám v demokraticky se rozvíjející společnosti. Instituce místních samospráv umožňují občanům lépe zhodnotit činy místních politiků a ověřit si, do jaké míry mohou veřejné dění a situaci v obci sami ovlivňovat.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že paleta možností, kterou může veřejnost využívat k ovlivňování vývoje místní samosprávy, je velmi široká, zůstává však většinou nevyužita. Situaci lze zobecnit konstatováním, že ani jedna ze zúčastněných stran o všech těchto možnostech neví, a proto je nevyužívá. Vzájemná komunikace veřejnosti s úřady není většinou vstřícná, v praxi převažuje komunikace připomínající boj. Míra respektování veřejnosti nemá reálnou podobu, orgány místní samosprávy se většinou nijak nesnaží podněcovat veřejnost k účasti na působení a ovlivňování života obce. Pasivitu občanů podporují mimo jiné média a centrální politická místa v sou-